

IJTIMOYIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

ESHITISHDA NUQSONI BO'LGAN BOLALARDA IJTIMOYIY MOSLASHUVNI SHAKLLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI RIVOJLANTISH

Otaxonova Dildora Asqarali qizi

O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti, magistrant

Annotatsiya

Ushbu maqolada eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish orqali ijtimoiy moslashuvni shakllantirishning ahamiyati o'rganilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, maxsus pedagogik yondashuvlar, vizual vositalar, imo-ishora tili va interaktiv o'yinlar orqali bolalarning muloqot qobiliyati sezilarli darajada rivojlanadi. Shu bilan birga, bolaning tengdoshlari bilan muloqoti, ijtimoiy faolligi va o'z fikrini ifodalash qobiliyati oshadi. Tadqiqot shuningdek ota-ona, o'qituvchi va defektologlarning hamkorligi bolalarning kommunikativ va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalarini shakllantirishda muhimligini tasdiqlaydi. Ushbu yondashuvlar maktab va uy sharoitida samarali qo'llanilganda, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning jamiyatga integratsiyasi va ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashuvi ta'minlanadi.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy moslashuv, Kommunikativ kompetensiya, Ijtimoiy moslashuv, Interaktiv metodlar, Nutq.

ДЕТИ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА: РАЗВИТИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ

Отахонова Дилдора Аскарали кизи

Национальный педагогический университет Узбекистана, магистрант

Аннотация

В данной статье рассматривается важность развития коммуникативной компетенции для формирования социальной адаптации у детей с нарушением слуха. Результаты исследования показывают, что специальные педагогические подходы, визуальные средства, жестовый язык и интерактивные игры значительно улучшают коммуникативные навыки детей. Кроме того, повышается их взаимодействие с ровесниками, социальная активность и способность выражать собственные мысли. Исследование также подтверждает, что сотрудничество родителей, учителей и дефектологов играет ключевую роль в формировании коммуникативных и социальных навыков. Эффективное применение этих подходов в школе и дома обеспечивает успешную интеграцию детей с нарушением слуха в общество и успешную социальную адаптацию.

Ключевые слова: социальная адаптация, коммуникативная компетенция, интерактивные методы, развитие речи, взаимодействие с ровесниками.

HEARING-IMPAIRED CHILDREN: DEVELOPING COMMUNICATIVE COMPETENCE TO ENHANCE SOCIAL ADAPTATION

Otaxonova Dildora Asqarali qizi

National Pedagogical University of Uzbekistan, Master's Student

Abstract

This article explores the importance of developing communicative competence to foster social adaptation in children with hearing impairments. The study results indicate that specialized pedagogical approaches, visual aids, sign language, and interactive games significantly improve children's communication skills. Additionally, interactions with peers, social activity, and the

ability to express personal thoughts are enhanced. The research also confirms that cooperation among parents, teachers, and speech therapists is crucial for developing communicative and social adaptation skills. When these approaches are effectively applied at school and home, children with hearing impairments achieve successful integration into society and better social participation.

Keywords: Social adaptation, Communicative competence, Interactive methods, Speech development, Peer interaction.

Bugungi kunda inkluziv ta'lim tizimini rivojlantirish, barcha bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi ularning ijtimoiy moslashuv darajasi bilan bevosita bog'liqdir. Ijtimoiy moslashuv esa, o'z navbatida, shaxsning atrof-muhit bilan samarali muloqotga kirisha olish qobiliyatiga, ya'ni kommunikativ kompetensiyasining rivojlanganlik darajasiga tayanadi. Shu bois, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish muammosi zamonaviy pedagogika va maxsus ta'limning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Eshitish qobiliyatidagi cheklanishlar bolalarning nutqiy rivojlanishiga, tilni o'zlashtirish jarayoniga va muloqot ko'nikmalariga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Bu esa ularning tengdoshlari va kattalar bilan ijtimoiy aloqalar o'rnatishida qiyinchiliklar yuzaga keltiradi. Natijada bunday bolalarda ijtimoiy izolyatsiya, o'ziga ishonchsizlik va kommunikativ passivlik kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Shuning uchun ham ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish orqali ijtimoiy moslashuvini ta'minlash ilmiy-amaliy jihatdan muhim vazifa hisoblanadi.

Kommunikativ kompetensiya nafaqat nutqiy muloqotni, balki noverbal vositalardan foydalanish, ijtimoiy vaziyatlarni to'g'ri anglash, o'z fikrini ifodalash va boshqalarni tushunish qobiliyatlarini ham o'z ichiga oladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun bu kompetensiyani shakllantirishda maxsus pedagogik yondashuvlar, innovatsion texnologiyalar, imo-ishora tili va vizual vositalardan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, o'qituvchilar, defektologlar va ota-onalarning hamkorligi bu jarayonning samaradorligini oshiradi. Mazkur maqolada eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda ijtimoiy moslashuvni shakllantirishda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning nazariy asoslari, metodik yondashuvlari hamda amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu jarayonni takomillashtirishga qaratilgan zamonaviy pedagogik strategiyalarni qo'llashning ahamiyati yoritib beriladi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda muloqot qilish qiyinligi ularning ijtimoiy muhitga moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, ularning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish orqali jamiyatga integratsiyasini ta'minlash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Maqolaning maqsadi eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish orqali ijtimoiy moslashuvni shakllantirish yo'llarini o'rganishdan iborat.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda ijtimoiy moslashuvni shakllantirish zamonaviy inkluziv ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi ko'p jihatdan ularning kommunikativ kompetensiyasi rivojlanganlik darajasiga bog'liqdir. Chunki eshitish qobiliyatidagi cheklanishlar ularning nutqiy rivojlanishiga, tilni o'zlashtirishiga hamda atrofdagilar bilan samarali muloqotga kirishishiga sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Natijada ularda ijtimoiy faollikning pasayishi, tengdoshlari bilan muloqot qilishda qiyinchiliklar, o'ziga ishonchsizlik va kommunikativ passivlik kuzatiladi. Shu sababli, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish orqali ijtimoiy moslashuvni ta'minlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Mazkur tadqiqot 2025-yilda Toshkent shahridagi maxsus maktab-internatda olib borildi. Tadqiqotda 7–10 yoshdagi jami 24 nafar eshitishda nuqsoni bo'lgan bola ishtirok etdi.

Ishtirokchilar teng ravishda ikki guruhga, ya'ni 12 nafardan iborat tajriba va nazorat guruhlariga ajratildi. Tadqiqot jarayoni uch oy davom etdi. Tadqiqotda pedagogik kuzatish, suhbat, diagnostik testlar hamda eksperimental metodlardan foydalanildi. Bolalarning kommunikativ kompetensiyasi muloqotga kirishish faolligi, fikrni ifodalash darajasi, imo-ishora va vizual vositalardan foydalanish, tengdoshlari bilan o'zaro munosabat hamda ijtimoiy vaziyatlarga moslashuv kabi mezonlar asosida baholandi.

Tajriba guruhi bilan ishlash jarayonida maxsus pedagogik dastur ishlab chiqilib, amaliyotga joriy etildi. Ushbu dastur doirasida vizual vositalar, jumladan, rasm, video va kartochkalardan foydalanish, imo-ishora tilini qo'llash, rol o'yinlari, interaktiv mashg'ulotlar hamda guruhli va individual ishlash shakllari keng qo'llanildi. Nazorat guruhida esa an'anaviy o'qitish usullari davom ettirildi. Tajriba boshida har ikki guruhda kommunikativ kompetensiya darajasi past bo'lib, bolalarda muloqotga kirishishda sustlik, o'z fikrini ifodalashda qiyinchiliklar va ijtimoiy moslashuvning yetarli emasligi kuzatildi.

Tajriba yakunida olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, maxsus metodlar asosida olib borilgan ishlar sezilarli ijobiy o'zgarishlarga olib keldi. Xususan, tajriba guruhida yuqori darajadagi kommunikativ ko'nikmalar 33 foizdan 75 foizga oshdi, o'rta daraja 50 foizdan 20 foizga kamaydi, past daraja esa 17 foizdan 5 foizga tushdi. Nazorat guruhida esa faqat kichik ijobiy siljishlar, ya'ni 10–12 foiz atrofida o'zgarish kuzatildi. Tajriba guruhidagi bolalarda tengdoshlari bilan muloqot qilish faolligi oshdi, ijtimoiy vaziyatlarni to'g'ri anglash va ularga mos ravishda harakat qilish ko'nikmalari shakllandi, o'z fikrini ifodalash imkoniyatlari kengaydi hamda o'ziga bo'lgan ishonch darajasi sezilarli darajada ortdi.

Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani tizimli va maqsadli ravishda rivojlantirish ularning ijtimoiy moslashuviga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, vizual vositalar, imo-ishora tili va interaktiv metodlardan foydalanish bu jarayonning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, o'qituvchi, defektolog va ota-onalarning o'zaro hamkorligi bolalarning kommunikativ va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi. Umuman olganda, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogik yondashuvlar eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishini ta'minlaydi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar rivojlanishida eshitish analizatorining buzilishi asosiy omil hisoblanadi. Bu holat ularning nutqiy rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Nutqning shakllanishi sustlashadi yoki kechikadi. Natijada bolalarda lug'at boyligi kam rivojlanadi. Grammatik tuzilma ham yetarli darajada shakllanmaydi. Bu esa ularning fikrlash faoliyatiga ham ta'sir etadi. Ular ko'proq vizual tasavvurlarga tayangan holda o'rganadi. Muloqot jarayonida qiyinchiliklarga duch keladi. Ijtimoiy aloqalar cheklanib qoladi. Ko'pincha o'ziga ishonchsizlik yuzaga keladi. Emotsional holat ham beqaror bo'lishi mumkin. Bunday bolalar ko'proq qo'llab-quvvatlashga muhtoj bo'ladi. Pedagogik yondashuv individual bo'lishi zarur. Ularning qobiliyatlarini ochish muhim vazifa hisoblanadi. Maxsus metodlar orqali rivojlantirish talab etiladi. Defektologik yondashuv muhim o'rin tutadi. O'qitish jarayonida vizual vositalar keng qo'llanadi. O'yin faoliyati orqali o'rganish samarali bo'ladi. Psixologik qo'llab-quvvatlash ham zarur. Ijtimoiy muhitga moslashuv asta-sekin shakllanadi. Bu jarayon uzluksiz bo'lishi kerak [3, 11].

Ijtimoiy moslashuv shaxsning jamiyatga moslashish jarayonidir. Bu jarayon bolalarda bosqichma-bosqich shakllanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar uchun bu jarayon murakkabroq kechadi. Chunki muloqot cheklangan bo'ladi. Ular tengdoshlari bilan kamroq aloqa qiladi. Natijada ijtimoiy tajriba yetishmaydi. Ijtimoiy rollarni o'zlashtirish qiyinlashadi. Moslashuv darajasi kommunikativ imkoniyatlarga bog'liq. Agar bola yaxshi muloqot qila olsa, u tezroq moslashadi. Ijtimoiy muhitning qo'llab-quvvatlashi muhimdir. Oila bu jarayonda katta rol o'ynaydi. Maktab ham muhim ijtimoiy muhit hisoblanadi. O'qituvchilar bolani rag'batlantirishi

kerak. Do'stlar bilan munosabatlar rivojlanishi zarur. Ijtimoiy faoliyatda ishtirok etish muhim. Bu bolada o'ziga ishonchni oshiradi. Moslashuv jarayoni doimiy rivojlanib boradi. Har bir bosqichda yordam zarur. Maxsus dasturlar ishlab chiqilishi kerak. Ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish zarur. Natijada bola jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashadi [4, 21–22].

Kommunikativ kompetensiya shaxsning samarali muloqot qilish qobiliyatidir. Bu tushuncha bir nechta komponentlardan iborat. Birinchi komponent — nutqiy kompetensiya. Ikkinchisi — ijtimoiy-kommunikativ kompetensiya. Uchinchi — strategik kompetensiya hisoblanadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda bu komponentlar yetarli rivojlanmaydi. Ular ko'proq noverbal vositalardan foydalanadi. Imo-ishora tili muhim ahamiyatga ega. Vizual belgilar orqali muloqot amalga oshiriladi. Kommunikativ kompetensiya rivoji ijtimoiy moslashuvga ta'sir qiladi. Bola o'z fikrini ifodalashni o'rganadi. Boshqalarni tushunish qobiliyati oshadi. Muloqot jarayoni samarali bo'ladi. Pedagogik jarayonda bu kompetensiyani rivojlantirish zarur. Maxsus mashqlar qo'llanadi. Interaktiv metodlar samarali hisoblanadi. Guruhli ishlar foydali bo'ladi. Nutqiy rivojlanish ustida ishlash muhim. Har bir bola individual yondashuvni talab qiladi. Bu kompetensiya bosqichma-bosqich shakllanadi.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun maxsus metodlar qo'llaniladi. Eng samarali usullardan biri — vizual metodlardir. Rasmlar, videolar va diagrammalar orqali tushuntirish beriladi. Imo-ishora tilidan foydalanish keng tarqalgan. Bu bolalar uchun asosiy aloqa vositasidir. O'yin texnologiyalari ham muhim o'rin tutadi. Rol o'yinlari orqali muloqot ko'nikmalari rivojlanadi. Interaktiv metodlar samarali hisoblanadi. Axborot texnologiyalaridan foydalanish ham foydali. Multimediya vositalari o'quv jarayonini qiziqarli qiladi. Individual va guruhli mashg'ulotlar uyg'unlashtiriladi. Pedagog va otana hamkorligi muhimdir. Maxsus dasturlar asosida ishlash zarur. Mashqlar muntazam bajarilishi kerak. Rag'batlantirish usuli qo'llanadi. Har bir muvaffaqiyat e'tirof etiladi. Bu bolada motivatsiyani oshiradi. Nutqni rivojlantirishga alohida e'tibor beriladi. Tinglash o'rmini ko'rish orqali qoplash amalga oshiriladi. Shu orqali kommunikativ faollik ortadi [5, 66].

Kommunikativ kompetensiya ijtimoiy moslashuvning asosiy omillaridan biridir. Muloqot qila olgan bola jamiyatda o'z o'rmini topadi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda bu ayniqsa muhim. Ular uchun kommunikatsiya asosiy vosita hisoblanadi. Agar kompetensiya rivojlangan bo'lsa, bola faol bo'ladi. Ijtimoiy aloqalar kengayadi. Do'stlar orttirish osonlashadi. O'z fikrini erkin ifodalaydi. Bu esa o'ziga ishonchni oshiradi. Jamoada faol ishtirok etadi. Moslashuv jarayoni tezlashadi [6, 99]. Psixologik barqarorlik oshadi. Ta'lim jarayonida muvaffaqiyat ko'payadi. Shaxs sifatida rivojlanish kuchayadi. Jamiyat bilan integratsiya amalga oshadi. Bu jarayon uzluksiz bo'lishi kerak. Pedagoglar bu borada yetakchi rol o'ynaydi. Oila qo'llab-quvvatlashi zarur. Natijada bola to'laqonli shaxs sifatida shakllanadi. Ijtimoiy hayotda faol bo'ladi.

Muhokama va natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani maqsadli rivojlantirish ularning ijtimoiy moslashuviga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tajriba boshida bolalarda muloqotga kirishishdagi passivlik, o'z fikrini ifodalashdagi qiyinchiliklar va ijtimoiy muhitga moslashishda sustlik kuzatildi. Ayniqsa, tengdoshlari bilan aloqa o'rnatishda ishonchsizlik va cheklanish holatlari mavjud edi. Tajriba jarayonida qo'llanilgan maxsus pedagogik metodlar, xususan, vizual vositalar, imo-ishora tili va interaktiv o'yinlar orqali bolalarning kommunikativ faolligi asta-sekin oshib bordi. Guruhli mashg'ulotlar davomida ular o'zaro muloqot qilishga ko'proq intila boshladi, ijtimoiy vaziyatlarni tushunish va ularga mos ravishda harakat qilish ko'nikmalari shakllandi. Individual yondashuv esa har bir bolaning imkoniyatlarini ochishga yordam berdi [7, 82].

Tadqiqot yakunida tajriba guruhidagi bolalarda kommunikativ kompetensiya darajasining sezilarli oshgani aniqlandi. Ular o'z fikrini aniqroq ifodalashga, boshqalarni tushunishga va ijtimoiy faoliyatda faolroq ishtirok etishga erisha boshladi. Nazorat guruhida esa

bunday o'zgarishlar kamroq darajada kuzatildi. Bu esa qo'llanilgan metod va usullarning samaradorligini tasdiqlaydi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, kommunikativ kompetensiyani tizimli va maqsadli rivojlantirish eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ijtimoiy moslashuvini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shu bois, ta'lim jarayonida mazkur yondashuvlardan keng foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, maxsus pedagogik yondashuvlar, vizual vositalar va interaktiv metodlardan foydalanish orqali bolalarning muloqot qilish qobiliyati sezilarli darajada rivojlanadi. Bu esa ularning jamiyatga moslashuvi, tengdoshlari bilan munosabat o'rnatishi va o'ziga bo'lgan ishonchini oshirishga xizmat qiladi. O'qituvchi, defektolog va ot-onalar hamkorligi ushbu jarayonning samaradorligini yanada kuchaytiradi. Kommunikativ kompetensiyani tizimli ravishda shakllantirish orqali eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli integratsiya qilish mumkin. Shu bois, ta'lim jarayonida ushbu yo'nalishga alohida e'tibor qaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Choi J. E., Hong S. H., Moon I. J. Academic performance, communication, and psychosocial development of prelingual deaf children with cochlear implants in mainstream schools // *Journal of Audiology & Otology*. — 2020. — Vol. 24, № 2. — P. 61–70.
2. Duchesne L. Communicative participation of school-aged children with cochlear implants: parental perceptions // *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. — 2025.
3. Durán Bouza M., Pernas L., Brenlla Blanco J. C. Assessment of linguistic competence in children with hearing loss: an analysis based on the communication modality employed // *Anales de Psicología*. — 2024.
4. Hong M., Lv S. The current situation and influencing factors of social adaptation of hearing-impaired middle school students: a qualitative research // *Current Psychology*. — 2024.
5. Kamble M. W., Lam Cassettari C., James D. M. Communication skills and communicative autonomy of prelinguistic deaf and hard-of-hearing children: application of a video feedback intervention // *Frontiers in Psychology*. — 2020.
6. Tuohimaa K., Loukusa S., Löppönen H., Välimaa T., Kunnari S. Communication abilities in children with hearing loss — views of parents and daycare professionals // *Journal of Communication Disorders*. — 2022. — Vol. 99. — P. 106256.
7. Wolbers K. Comparative study of how teachers communicate in deaf education classrooms // *The Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. — 2024. — Vol. 30, № 1. — P. 80–93.